

УДК 159.9

ОЛЕНА ГОРОВА

м. Київ

ПРОФЕСІЙНИЙ ВИБІР ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Професійний вибір є одним з ключових завдань сучасної особистості. Він повинен базуватися на принципово нових світоглядних та наукових позиціях, які дозволять сучасному працівнику залишатися успішним у системі соціальних зв'язків. Профорієнтація на сучасному етапі розвитку залишається галуззю, яка вивчає окремі професійно-важливі якості. Тестова перевірка особистості не може давати об'єктивну оцінку професійній компетенції особистості і ввести в оману роботодавця. Орієнтація у психології професійного відбору на професійні типи призвела до дистанціювання психології від досліджуваного у бік номенклатурної бюрократії.

У роботі оцінюється сучасний ринок праці. Визначено причини перенасичення працівників у окремих групах професій, зокрема тих, що пов'язані з підготовкою у вищих навчальних закладах. Вказується на можливі способи організації ефективної профорієнтаційної роботи, яка базується на усвідомленому та вільному виборі фаху. Розкривається проблема професійної орієнтації з позиції тих соціально-економічних змін, які відбуваються у сучасному українському суспільстві.

Ключові слова: профорієнтація, ринок праці, трудова зайнятість, оптація, суб'єкт праці, професійне становлення.

Сучасна особистість характеризується неоднорідністю включеності у систему соціальних зв'язків. На різних етапах соціального розвитку кожен з нас виконує одну або декілька соціальних ролей, які утворюють складну систему рефлексивної самопрезентації особистості у соціальному середовищі (Л. Б. Шнейдер) [5]. Різноманіття представлених ролей, які має можливість опанувати кожен з членів суспільства залежить як від зовнішніх експектацій суспільства так і від внутрішніх переконань людини та світоглядних позицій, які реалізуються у вчинковому акті вибору з численної множини альтернатив розвитку. Основне завдання суспільства створити належні умови для усвідомленого та виваженого особистісного вибору, особливо у професійній діяльності, яка займає більшу частину свідомого життя людини (Е.Ф. Зеєр, Є. О. Клімов, К. К. Платонов). Відповідно до сучасних явлень про соціально-вікову динаміку особистісного розвитку у межах західного (Європейського) соціокультурного середовища, професійна орієнтація особистості починається у дитячому віці у межах предметної активності, ігрової діяльності, у процесі комунікативної взаємодії з дорослими (О.М. Леонт'єв). Шлях від дитячої гри, у якій реалізуються перші професійні наміри особистості до самостійної трудової

діяльності, яка приносить користь як суб'єкту праці так і суспільству досить складний, оскільки має ряд як соціально-економічних так і психологічних перепон [4].

Професійна зайнятість дорослого населення через неадекватну штучну популяризацію окремих груп професій перетворилася на одне з основних завдань психології профорієнтації, хоча за своєю суттю та значенням вона має бути останньою з тенденцій до повного зникнення. Варто детально вивчити причини виникнення цього явища та дати йому об'єктивну психолого-соціальну оцінку.

Професійна орієнтація була та залишається одним з ключових завдань сучасної психології. Для забезпечення ефективного функціонування соціальної спільноти кожен її член має виконувати суспільно-корисну діяльність, яка може полягати у виробленні предметів матеріальної та духовної культури, обслуговуванні праці інших, забезпеченні загального комфорту, або виконанні специфічних суспільно-корисних ролей. Загалом проблему професійної зайнятості цивілізоване суспільство намагалося розв'язати ще на початку свого зародження: ініціювавши перший та другий розподіл праці, намагаючись штучно регулювати кількісне представлення тих чи інших представників професій (Платон), шукаючи баланс між внутрішніми

інтенціями особистості та зовнішніми експектаціями (Ф. Шіллер, С. Кьєркегор), порушуючи проблему «сродної праці» (Г. Сковорода). У психологічній літературі проблеми профорієнтації порушуються разом з окресленням психологічної специфіки трудового розвитку (Є. О. Клімов), вивченням криз професійного становлення та шляхами їх подолання (Е. Ф. Зеєр, Е. Е. Симанюк), вивченням акмеологічних інваріантів професійної діяльності та творчого самовдосконалення суб'єкта праці (В. О. Моляко, Ю. Л. Трофімов).

Психологічна спільнота, на відміну від спроб соціологічного та демографічного нормування працездатного населення, намагається знайти унікально неповторний шлях для максимально якісного професійного вибору професії – здатного задовольняти як потреби суспільства так і суб'єкта праці. Розробляючи цю проблему І. С. Кон зазначає: «життя окремої людини, як і історія людства, закономірний процес, а з іншого боку – унікальна, єдина у своєму роді, драма, кожна сцена якої – результат об'єднання багатьох індивідуально-неповторних характеристик та умов. Будь-яка життєва ситуація конкретна, багатоконпонентна та мінлива...» [2, 171]. Ідеографічний підхід до вивчення особистості виявився на порядок ефективнішим у процесі професійної орієнтації та профвідбору. Проте виникнення свого часу тестології та прикладної психотехніки, дистанціювало дослідників від особистості та призвичаїло працювати з психологічними типами, які мало відповідали реальній людині. Зокрема, запропонований у минулому столітті диференційно-діагностичний опитувальник (Є. О. Клімов), використовується у процесі професійної орієнтації шкільними психологами і до нині. Хоча він базується на застарілому класифікаторі професій (деякі зникли, проте з'явилися нові) та має бути адаптований до сучасної вибірки.

Сучасна професійна орієнтація перетворюється у суто теоретичне ознайомлення молоді з професіями. Акцент робиться на те, що здебільшого найбільш успішні (за показником навчального рейтингу) мають навчатися у ВНЗ, а ті, хто замикають список групи – освоювати ручні професії. Це у свою чергу як

результат виникнення економічного попиту, призвело до того, що Україні налічується найбільша кількість вищих навчальних закладів з поміж усіх Європейських країн. Така світоглядна позиція є сумнівною і саме вона, з огляду на останні аналітичні дослідження, призвела до того, що у 2007 році з 69,9 тис. перебуваючих на обліку в службі зайнятості безробітних в Україні – 39,4 тис. були випускниками вищих навчальних закладів і майже у двічі менше: 15,3 тис. – випускники професійно-технічних навчальних закладів [1].

У роботі порушуються питання професійної орієнтації з позиції тих соціально-економічних змін, які відбуваються у сучасному українському суспільстві. Розкривається проблема професійної зайнятості та психологічного супроводу професійної орієнтації дорослого населення. Окреслено можливості організації психологічно комфортних умов у соціальному середовищі для професійного становлення особистості.

Соціально-економічні зміни, які відбулися у нашому суспільстві наприкінці ХХ ст. спричинили порушення діяльності соціальних інститутів, які відповідали за профорієнтаційну діяльність. Зникає культура соціального взаємовизнання професійних досягнень та утворюється глибока стратифікаційна прірва, яка ділить світ професій на «перший та другий сорт». Професійний вибір сучасної молоді має ситуативний, спорадичний характер. Здебільшого на вибір фаху впливають чинники, які пов'язані з соціальною бажаністю професії, а не з реальною відповідністю конкретному суб'єкту праці її операціональної суті.

Однією з нагальних проблем психології професійної орієнтації є невідповідність психологічного інструментарію тим завданням, які розв'язує психологія професійного відбору. Психодіагностичне вивчення професійної придатності працівника від психотехнічних принципів реального (тестового) вивчення особливостей взаємодії особистості з професійним середовищем, перетворилося на аналіз суб'єкта праці як сукупності психічних процесів, станів та властивостей, які вступають у взаємодію з професійним середовищем (В. Штерн, Г. Мюнтсберг). Таким чином, вивчається не особистість як носій неповторного досвіду, світоглядних

диспозицій, здобутих умінь та практичних навичок, а його окрема частина, яка у певний момент взаємодіє з професійним середовищем. Таким чином нівелюються базові психологічні уявлення про суб'єкта праці як цілісну систему взаємопов'язаних між собою психологічних властивостей. Соціальні інститути, на які покладено функції соціальної орієнтації населення, спрямовані на пошук шляхів ситуативного забезпечення ринку праці кваліфікованими кадрами, які приходять на ринок праці вже після повторної професійної підготовки. Таким чином, ринок праці насичений працівниками, які обрали фах у результаті безвихідної життєвої ситуації та неможливості працевлаштування за основним фахом. Зміст сучасної освіти, продуктів медіа культури, популярного мистецтва орієнтує сучасну молодь на групи професій, представників яких на ринку праці катастрофічний надлишок, і відштовхує від тих професій, на які є реальний попит. На думку Ю. В. Котьолової «професій немає «першого та другого сорту». Будь-яка з них має можливості для особистісного зростання та творчої самоактуалізації, проте одним працівникам задоволення та користь приносять – одні професії, іншим – інші [3, 100].

Нереалізована рольова позиція, яка формувалася впродовж періоду професійної оптації, призводить до виникнення почуття власної меншовартості та втрати особистісної гідності, що у свою чергу впливає на загальну адаптивну властивість особистості у соціальному середовищі. Працівник, який обирає професію в умовах «особистісної несповоди» не здатен до повноцінного розвитку у професії, оскільки будь-яка ініціатива відштовхується на рівні внутрішнього самоприйняття. Філософія екзистенційного становлення особистості, постулює твердження про те, що будь який акт суб'єктної активності не можливий в умовах обмеження свободи волі (В. Франкл, К. Ясперс). Держава, завдання якої створити гармонійне середовище взаємних «противаг і стримування» задля блага усіх членів спільноти (Б. Бозанкет), також турбується про те, що кожен суб'єкт соціальних відносин мав повноцінне відчуття того, що усе, що відбувається навколо нього, з ним та трапиться у найближчому майбутньому –

є результатом усвідомленого вибору. З огляду на це – професійний вибір особистості, незважаючи на жорсткі умови середовища, повинен здійснюватися з позиції вільного «Я». Реалії суспільно-економічного функціонування будь-якого суспільства безапеляційно схиляють кожного члена суспільства до того вибору, який принесе користь у першу чергу спільноті. Бажання кожного з нас користуватися благами лише найвищої якості (тенденція прагнути кращого), як у сфері споживання матеріальних благ, у сфері послуг, культури та мистецтва не завжди відповідає істинній природі людини. Найкраще, найпопулярніше не завжди є кращим та корисним і не завжди сприяє розвитку та нормальному функціонуванню суспільства. Професійні наміри сучасної молоді здебільшого пов'язані з здобуттям вищої освіти, яка в умовах соціально-стратифікаційної ізоляції радянського суспільства стала ще одним дефіцитом. Тенденція навчатися у ВНЗ, а не здобувати фах, породила армію випускників, які не можуть реалізувати себе у професії через значний профіцит кадрів у певних галузях. Ця ситуація на ринку праці пов'язана з тим, що не усі види професій передбачають здобуття вищої освіти, деякі передбачають рівень бакалавра, молодшого бакалавра, або обмежуються підготовкою у процесі поточного інструктажу. Розробляючи кар'єрограму працівника, необхідно орієнтувати його на перспективу подальшого професійного становлення з метою збереження позитивного потенціалу розвитку. Проте, ще на початку професійної оптації, формувати стійку світоглядну позицію – для того, щоб досягти вершини, необхідно починати з самого низу.

Позитивна динаміка професійного становлення особистості зберігається в умовах максимальної стабільності соціального середовища. У свідомості пересічної особистості має зберігатися впевненість у завтрашньому дні, у тому, що звичний уклад життя не зміниться. Особистість, яка живе в «епоху змін» (Конфуцій) найбільш психологічно вразлива, оскільки не має чіткої спрямованості щодо подальших перспектив свого розвитку у соціальному середовищі. Психологічна спільнота має забезпечити максимальну підтримку

людини у процесі суспільної та професійної орієнтації або переорієнтації. Такої допомоги потребують вимушені переселенці, українці які перебували у трудовій міграції та втратили роботу (наприклад, працівники залучені до робіт у Російській Федерації), бійці АТО, які потребують психологічної реабілітації в тому числі професійної ресоціалізації. Проф-орієнтаційна робота на сучасному етапі розвитку має забезпечити реалізацію ключових завдань, які стоять перед ринком праці України, необхідних для інтеграції у Європейський цивілізаційний простір.

Для того, щоб працівник розвивався у професії необхідно створити сприятливі соціально-психологічні умови. Під цим ми маємо на увазі наступне:

1. Організацію повноцінної комунікації між працівниками у середині організації та з соціальним середовищем загалом. Працівники мають бути суспільно визнаними, їх повинні поважати саме за те, що вони є представниками саме цього фаху. На сьогоднішній день, хоча і з неприємних обставин, таким чином популяризується професія військового. Українські воїни мають відчувати суспільну повагу до них як захисників Вітчизни, а інші члени суспільства – прагнути ними стати.

2. Створити продуктивну корпоративну культуру взаємовизнання досягнень. Працівники не мають ділитися на дві категорії «лідерів та аутсайдерів», вони мають постійно змагатися та поважати досягнення один одного. Суб'єкт праці, який втратив віру у власні сили наврядчи буде пов'язувати своє майбутнє з професією, що призведе до ситуативного, зовнішньо детермінованого розвитку у ній.

3. У процесі професійної оптації використовувати елементи культури (літературу, кіномистецтво, живопис, музику тощо), які популяризують різні професії, а особливо ті, яких бракує на ринку праці. Особистісний вибір завжди пов'язаний з системою суспільних ідеалів та цінностей, які формують моду на окремі групи професій. Задання соціаль-

них інститутів, які забезпечують професійну орієнтацію, уміло керувати суспільними настроями та вподобаннями. Як показує суспільна практика – вподобання змінюються і це нормальне явище.

4. Забезпечити якісну психологічну діагностику професійно-важливих якостей працівника. Необхідно досліджувати особистість як цілісну систему з притаманними їй особистісними та соціальними властивостями, які вступають у взаємодію з соціальним середовищем. У професійному середовищі перебуває реальний працівник з його неповторним досвідом та світоглядними позиціями, а не сума психічних процесів, станів та властивостей.

Соціальна детермінація професійного розвитку повинна починатися ще у дошкільних навчальних закладах, а не у переддень закінчення школи. Суспільство повинно забезпечувати якісну професійну орієнтацію підростаючого покоління та дорослого незайнятого населення не лише у межах соціальних інститутів, на які покладено цю функцію. Ми маємо прагнути до організації психологічно комфортного соціального середовища, де кожен з членів суспільства отримує визнання за чесну та наполегливу працю у будь-якій професії. Налагодження таких суспільних взаємовідносин наблизить українське суспільство до справжніх Європейських цінностей.

Список використаних джерел

1. Гнибіденко І.Ф. Ринок освітніх послуг і ринок праці: взаємодія і вплив на професійне навчання та профорієнтацію населення України / І. Ф. Гнибіденко // Ринок праці та зайнятість населення. — К., 2008. — № 3. — С. 14—27.
2. Кон И. С. В поисках себя: Личность и ее самосознание / Игорь Семенович Кон. — М. : Политиздат, 1984. — 335 с.
3. Котелова Ю. В. Очерки по психологии труда / Юлия Владимировна Котелова. — М. : Изд-во Московского университета, 1986. — 120 с.
4. Пальчевський С. С. Акмеологія: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Пальчевський Степан Сергійович. — К. : Кондор, 2008. — 398 с.
5. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность / Л. Б. Шнейдер. — М. : МОСУ, 2001. — 272 с.

OLENA GOROVA
Kyiv

PROFESSIONAL PERSONAL CHOICE AS A PSYCHOLOGICAL PROBLEM

Professional choice is one of the key tasks of the modern individual. It must be based on a fundamentally new philosophical and scientific positions that enable today's worker to remain successful in the system of

social relations. Vocational guidance at the present stage of development the industry is that studies the individual professional important qualities. Testing study of personality cannot give an objective assessment of the professional competence of the person and to mislead the employer. Orientation in Psychology of professional qualification for the professional types of spacing resulted in psychology from the test to the side of bureaucracy.

The paper assessed the current labor market. The reasons glut of workers in some occupational groups, particularly those related to the preparation in higher education. Indicates the possibility of the effective ways of organizing professional orientation, which is based on a conscious and free choice of profession. Reveals the problem of professional orientation with the positions of the social and economic changes that are taking place in the modern Ukrainian society.

Key words: career guidance, labor market, employment, option, the subject of labor, professional formation.

ЕЛЕНА ГОРОВАЯ
г. Киев

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ ВЫБОР ЛИЧНОСТИ КАК ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Профессиональный выбор является одним из ключевых заданий современной личности. Он должен базироваться на принципиально новых мировоззренческих и научных позициях, которые позволят современному работнику оставаться успешным в системе социальных связей. Профорентация на современном этапе развития остается отраслью, которая изучает отдельные профессионально-важные качества. Психодиагностическая проверка личности не может давать объективную оценку профессиональной компетенции личности и ввести в заблуждение работодателя. Ориентация в психологии профессионального отбора на профессиональные типы привела к дистанционированию от исследуемого в сторону номенклатурной бюрократии.

В работе оценивается современный рынок труда. Определены причины перенасыщения работников в отдельных группах профессий, в частности тех, которые связаны с подготовкой в высших учебных заведениях. Указывается на возможные способы организации эффективной профессиональной ориентации, которая базируется на осознанном и свободном выборе профессии. Раскрывается проблема профессиональной ориентации с позиции тех социально-экономических изменений, которые происходят в современном украинском обществе.

Ключевые слова: профорентация, рынок труда, трудовая занятость, оптация, субъект труда, профессиональное становление.

Стаття надійшла до редколегії 05.11.2017